

eigen kring bleef, de radio krachtens haar wezen de grenzen doorbrak die de grote geloofs- en politieke groepen scheidde? De organisatievormen die gereformeerden en rooms-katholieken in hun verzet tegen het liberalisme, later ook tegen het socialisme, geschapen hadden, kregen als het ware een eigen leven; de geestelijke en politieke bewustwording van het Nederlandse volk, winst op zichzelf, werd tegelijk een bewustwording in gescheiden compartimenten die niet alléén winst bracht. De hokjesgeest ging welig tieren. Ver-scheidenheid werd ge-scheidenheid en de gescheidenheid leidde tot een uit elkaar groeien van volksgroepen die datgene wat bij 'de anderen' gebeurde, niet volgden en vaak ook niet konden begrijpen. De gereformeerden maakten dat laatste voor andersdenkenden trouwens wél moeilijk toen hun Asser Synode in 1926 een predikant uit Amsterdam-Zuid, ds. J. G. Geelkerken, in zijn ambt schorste, o.m. omdat hij niet bereid was, zonder voorbehoud te aanvaarden dat de slang die luidens *Genesis 2* en *3* tot Eva gesproken had, een 'zintuigelijk waarneembare werkelijkheid' geweest was. Met groepen uit vijf-en-twintig andere gemeenten richtte een deel van de kerkeraad van Geelkerkens gemeente de Gereformeerde kerken in hersteld verband op.

Nog hebben wij in het voorafgaande niet de versplintering genoemd die zich niet alleen op godsdienstig maar ook op politiek gebied voordeed en waarin zich een *Prinzipienreiterei* en ideologisch perfectionisme openbaarden die de Nederlander van ouds dierbaar waren. Zo was al in de negentiende eeuw de liberale richting in ettelijke, elkaar bestrijdende groeperingen uiteengevallen. Na '18 nam dat nog toe. In dat jaar moest men bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer uit 32 lijsten kiezen, in '22 uit 48, en in '33 werd het maximum van 54 gehaald; 21 daarvan kregen in het gehele land minder dan 1000 stemmen, twee zelfs minder dan 100, maar met dat al kwam een Tweede Kamer tot stand waarin veertien partijen vertegenwoordigd waren, zij het zes met slechts één zetel. Na de verkiezingen met 'de 54 politieke partijen' (een voor de meeste lijsten veel te vleiende karakterisering die in de bezetting nog opgeld zou doen) werd de waarborgsom ingevoerd en in '37 waren de 54 lijsten tot 20 gereduceerd: nog een hoog aantal in het kleine land. Bestuurbaar bleef het slechts doordat de zes grootste democratische partijen steeds ook veruit het grootste deel van de stemmen op zich wisten te verenigen.¹

Het is hier niet het moment om de pogingen tot grensdoorbreking en tot opheffing van die versplintering te behandelen die zich óók in katholieke, óók in protestantse milieus voorgedaan hebben. Men vindt in het verzet

¹ In 1922: 88%, 1925: 91%, 1929: 89%, 1933: 84%, 1937: 82%.